

HIVATÁS, SZAKKÉPZETTSÉG ÉS MŰVELTSÉG.

(Fölvastatott a «Társas Kör» múlt deczemberi ülésén.)

Sok év előtt olvastam egy, a nyomdászatot dicsőítő verset, mely Gutenberg és egy jelenkori nyomdász közötti párbeszédet tartalmazva, a következőleg végződött :

«E mécs, fiam, oly műhelyeknek lángja,
Hol a művész, hol a tudós, poéta
A szép, igaz s nemes terét munkálja:
Ti, gyermekim, vagytok az alfabéta!»

Igenis, mi nyomdászok vagyunk az *alfabéta!* Mi vagyunk a kezdet és a vég. A mi kezünk nyoma ott van a polgárisult országok minden zugában, ott a palotákban és a kunyhókban. Ott van az égbe fölszálló imában, melytől üdvünket várjuk ; ott a művészet könyvében, mely a jóra és szépre oktat ; ott a tudósok foliánsaiban, melyekből bölcsesség és igazság tükröződik ; ott a költő aranyos szélű lapjain, melyeknek minden sora nemes tettekre buzdít és lelkesít.

És vajjon kell-e körülírnom, minő ereje van a nyomtatott szónak, különösen annak, mely a sajtóban talál leglázásabb terjesztőre?

A sajtó ítél elevenek és holtak fölött. Egy csapással fölemel és ismét lesújt. Hirdeti a békét és

megfújja a harczy riadót! Szelid, fülbemászó hangon int, békít és csillapít s mennydörögve szórja a villámokat, melyeknek haragos fényében fölcsillan a szuronyok hideg, mezetlen éle!

A sajtó vesz tudomást mindenről, a mit ismeretnek és haladásnak nevezünk; legilletékesebb tehát a művelt szellem terjesztése-, élesztése- és föntartására. Egy óriási fáklya, mely fényével elárasztja az egész világot.

A nyomtatott szó megnyugvást ad a kétkedőnek, erőt a csüggedőnek és gyöngének; vigaszt nyújt a szerencsétlennek és elhagyatottnak; reményt a küzködőnek; kitartásra int, jótettekre és bátorságra sarkal s a rossztól elriaszt.

Ismeretes, mily szoros kapcsolatban van a mi hivatásunkkal mindaz, a mit tudomány és művészet mind e mai napig létrehozott s hogy nekünk nyomdászoknak nagy osztályrészünk van ama sikerek elérésében. A nyomdászat virágzásával mind nagyobb tért hódítottak a tudományok és nyert kiterjedést a fölvilágosodás: a szellem bilincsei széttörtek.

Büszkék lehetünk arra, hogy a művelődés fölként apostolainak, a tudományok, a költészet és művészet ihletett munkálóinak mi, nyomdászok, vagyunk nélkülözhetetlen munkatársai. Mi vagyunk oszlopai ama nagy épületnek, melynek civilizáció a neve. — Vajjon nem dobban-e föl szívünk hangosan a gondolatra, minő nemes *hivatást* kell betöltenünk? És vajjon nyomban reá nem szólal-e meg egy szemrehányó hang bensőnkben, mely azt suttogja: ti nem vagytok egészen méltók e nagy hivatásra!

E suttogó hangnak, fájdalom, igaza van. Számosan vannak nyomdászaink között, a kik előtt

ez a szó hivatás, csak üres frázis. Ezek nem tekintik hivatásnak a nyomdászatot, hanem egyedül igavonó munkának az anyagi megélhetésre, minden magasabb cél és nemesebb ambíció nélkül. Az ilyenek persze örökös panaszszal vannak tele, folyton soppánkodnak és szidják a mesterségöket, melyből nem tudnak megélni és a mely még azonfölül az egészségöket is aláássa.

Ezeknek én — legalább egészben — igazat adni nem tudok. A mai általános rossz viszonyok közepette, melyekről itt értekezni nem lehet föladatomban, nemcsak a nyomdász szenved, de szenved minden munkás, bármely iparágnál legyen is az. A mi pedig az egészségrontást illeti, arról mesélhetnének valamit az egyéb iparágak művelői is. Így pld. a szegény szabók, a kik egész nap guggolva végzik munkájokat; a lakatosok és kovácsok, a kik a pattogó tűzszikrákat és a vasport nyelik; a pékek, a kik a sütőkemenczék forró melegének kitéve, szinte pörére vetközve, dolgoznak és tüdejükbe szívják a lisztport; hát még a csipkeverők, huta- és bánya-munkások stb. stb. nehéz és fáradságos munkával foglalatostkodók!?

Korántsem akarom ezzel azt mondani, hogy a nyomdásznak arkádiai élete van, csak egy kis párhuzamot akartam vonni annak bebizonyítására, hogy a mi mesterségünk egészségi szempontból sem a legutolsó helyen áll. Különben minden hivatás koptatja az embert és fogyasztja az életerőt. Kérdés azonban, hogy az időelőtti elkoptatást nem lehetne-e megakadályozni? Nézetem szerint igenis lehet, ha a foglalkozás és munka-helyiség életemésztő hatását lehetőleg észszerű életmód által ellensúlyozzuk.

Távol áll tőlem azt kívánni, hogy remete-életet éljen, hogy ne élvezzen a nyomdász; menjen igenis mulatni, szórakozzék; a híven teljesített kötelesség és fáradoalmak után nagyon is ráfér és jól esik; de tegye ezt módjával, az egészség kockáztatása nélkül; s keressen amellett nemesebb élvezekben is szórakozást.

És itt ötlik ismét szemünkbe a hivatás kérdése. Ez az a nagy bökkenő, melynek hamis fölfogásából származnak a virtus-cselekedetek, mint azt példák is bizonyítják.

Mert hát némelyek szerint hivatás az is: ha az egyleti helyiségben korcsmai jeleneteket rögtönöznek; máskor pedig a francia órákat persiflálják és zavarják; és számos, ez értekezés keretében föl nem sorolható, műveltebb cgyénekhez éppen nem illő cselekedet.

A kik ilyeneket tesznek, fontolják meg: hogy csakis a jól fölfogott hivatásban rejlik jövőnk biztos záloga. A társadalom igen sokat köszön a nyomdászatnak, de hálás irányunkban csak úgy lehet, ha a művelt kor követelményeihez méltóan, nem pusztán köznapi érdek, hanem igazi lelkesedés vezérel bennünket magasztos hivatásunk betöltésében. Ekkor, de csakis ekkor nem leendő oka s joga senkinek, arczunkba vágni az éretlenség és műveletlenség kemény vádját.

Rátérek értekezésem második pontjára: *a szakképzettségre.*

A ki hivatását jól fölfogta s kedvet kapott az abban való szorgos tevékenykedésre, lehetetlen hogy idővel, serkentve a jó példák és a saját gyakorlata által, bizonyos fokú szakképzettséget el ne sajátítson.

A szakképzettség elérése mindenesetre tanul-

mányt igényel. A tanulmányozás két részre oszlik: az elméletire és a gyakorlatira. Nekünk, magyaroknak, most még ez utóbbival kell megelégednünk és azért, ha nem is álltunk meg egészen a haladás létráján, de élénken érezzük a nyomdászat elméleti oktatásának hiányát.

A mostani nyomdász-nemzedék — nem sok kivétellel — úgyszólván Isten nevében nő fel. A tanulót, alig hogy a betűk fekvését egy kissé megtanulta, oda kell állítani a szekrényhez és szed négy évig egyhuzomban *compresst*; így tehát a tulajdonképeni nyomdászatról se elméleti, se gyakorlati fogalma nem lehet.

A régi nóta! . . .

Van ugyan néhány nyomda, a hol a fiúknak fölvaltva alkalom nyújtatik a tágasabb ismeretszerzésre. A vizás helyzet azonban megvan és azt megszüntetni nem lehet; ezt csak üdvösen ellensúlyozni lehetne egy gyökeresen ható orvosság, a *szakiskola* által.

E tekintetben is egy nagy lépéssel előzött meg bennünket a külföld, különösen Németország, valamint legutóbb Ausztria is. Lipcsében már régebb idő óta van nyomdászati szakiskola; azonkívül egy könyv-iparmúzeum állítottatott föl 1885-ben.

E könyv-iparmúzeum rövid ismertetésére föl kell hoznom, hogy a szász kormány megvásárolta számára a Klemm-féle drezdai bibliografiai múzeumot, 40,000 márkáért. E nagyszerű múzeumban megfizethetetlen kincsek vannak fölhalmozva. A xylografiai nyomtatványoktól és Donatusoktól, s Gutenberg bibliájától kezdve egész a legújabb időkig a világ majd minden nyomdájából található itt az első termékek, igen jó példányokban. — E múzeum célja: a nyomdászat történeti fejlő-

dését nyomdai termékekben föltüntetni s egy oly központot teremteni, hol a szakember a legkiválóbb bibliografiai ritkaságokat (mint a milyen például a Gutenberg-biblia 1456-ból és a Fust-féle psalterium 1457-ből, mely utóbbi a legelső keltezett nyomtatvány, s a mely két könyvet Quarich előkelő londoni antiquarius egyenkint hetven-ezer forintért adott el) tanulmányozhatja és ott gyűjtött tapasztalatait pályáján haszonnal érvényesítheti. A kinek módjában áll, ne mulassza el meglátogatni e könyv-iparmúzeumot, mely ritka műelvezet mellett bő tanulmány-anyagúl szolgál.

Ilyen könyv-iparmúzeum a ritkaságok közé tartozik; szakiskola azonban van már minden polgárisult országban és fővárosban. Van Bécsben, Berlinben, Párisban, Londonban, Amerikában stb. s hogy mindenütt üdvösen működik, azt talán mondanom fölösleges.

Szakiskola és iparmúzeum együttvéve nem téveszthetik el hatásukat a nyomdász-ifjúságra és Lipcse városa e tekintetben képes is nagyszerű eredményeket fölmutatni.

Egy nyomdászati szakiskolának Budapesten is megmérhetetlen előnyei volnának. Először és főképen azért, mert ez esetben a tehetséggel megáldott ifju, megedzve az iskolában elsajátított tanulmányoktól, biztosan állhatna meg azon a talajon, melyet a sors kijelölt számára. Másodsor, hatalmas lendületet adna az a nyomdászati irodalomnak, amennyiben fölszínre hozná és szereplésre bírná a szerényen félrevonuló vagy szunynyadó tehetségeket. Tanerőkre is volna szükség úgy az elmélet mint a gyakorlat számára és vajjon kikből kerülnének ki azok, ha nem envéreink-

ből? És a tankönyveket, melyekre szintén szükség volna, nem-e magyar nyomdászok fognák megírni?

Elöttem lebeg a jövő ez iskolája, a hol alapját vetik majd meg a nyomdászat intelligenciájának. A hol tanítani fogják a «nyomdászintast» a többek között a nyomdászat történetére és annak fontos missziójára, mint a melyekről ma fogalma sincsen. Ebből meg fogja tanulni a törekvés és a tökéletesítés iránti hajlamot. A történelem lapjai nemesítőleg fognak hatni kedélyére és föl fogják ébreszteni benne a vágyást egyéb ismeretek után is. Képzett, művelt ember lesz belőle, a ki helyt állhat bármely társaságban és bátran kezét foghat majd mindazokkal, a kik igényt tartanak a «művelt» jelzőre.

Szigorú követelményeket támaszt irányunkban hivatásunk és fontos kötelmeket ró vállainkra. A műveltség az, mely megkönnyebbíti e föladatot, s melynek bírása segít át bennünket az élet nehézségein; benne lelünk leghivatottabb társat a küzdelmek sikeres legyőzésére.

A műveltségről, mint a nyomdászat legfőbb kellékéről, fogok még, kitűzött célomhoz képest, szólni, és pedig bibliografiai szempontból, történeti följegyzések segélyével.

A *műveltség* alapvetőit és tényezőit kétségkívül a jó könyvek képezik. Ösztönszerűleg belátták már ezt a régiek is, a kik az ő legkezdetlegesebb eszközeikkel gyűjtötték és szaporították az ismereteket, följegyezték azokat, mely följegyzések később *könyvekké*, utóbb *könyvtárakká* nőttek ki magukat. A könyvek és könyvtárak keletkezése-és terjedéséről szándékozom a következőkben hézagossá vázlatot nyújtani, a mi ha talán kissé száraz

leend is, de nézetem szerint mindenesetre érdekes és tanulságos.*

Nem szenved kétséget, hogy a világ összes műveltsége a régi bölcsek írott tudományán alapul.

Midőn az ember szellemének tudatára ébredt, észlelni kezdett, és ez észleleteknek bizonyos jegyekkel adott maradandó kifejezést. E följegyzéseket azután megőrizte, sokszorosította, gyűjtötte s a jövő nemzedék javára rendszerezette.

A tudomány és művészet Krisztus születése előtt a zsidókról származott át a többi nemzetekre. Voltak, a kik azt állították, hogy az írást még Ádám találta föl; sőt egy «Bavah batrah» című talmudisztikus könyv a 92 zsoltár szerzőjének is mondja őt. Ez özönvíz előtti időkről szóló adatok azonban kétes értékűek. Annyi bizonyos, hogy csak Mózes halála után lehetett szó könyvtárról; azután kezdtek csak a zsinagógákban őrizni az ő íratait, melyek később Józua próféta és más szentkönyv-magyarázók műveivel szaporítottak. Ezen iratok a zsinagógákban és templomokban szombatonként ünnepélyesen fölolvastattak. Először Antiochus pusztította el e könyvtárt, melyet Judás Makkabæus újra helyreállított; másodszor pedig Titus. A zsinati könyvtárak tovább tartották magukat. Krisztus születése után 189-ben a zsidó könyvtárak a talmuddal lőnek meggazdagítva. A legszorgosabb és a legtudományosabb gyűjtők egyike Rabbi Juda volt. A talmud külön-

* Megjegyzem, hogy a tárgyamhoz szükséges történeti adatokat Denis M. «Einleitung in die Bücherkunde» című munka első kötetéből merítettem, melyet a magyar nemzeti múzeum nagyon tisztelt könyvtári segédőre, Csontos János úr, a legnagyobb készséggel bocsátott rendelkezésemre.

ben igen sok magyarázóra akadt annak idejében, a mi a könyvek számát tetemesen szaporította.

Isten választott népéről a tudományok más keleti népekre is átszarmaztak. Így Mercurius, az egyiptomi tudományosság atyja, 36,525 irományt hagyott hátra, melyeknek természetesen több szerzője volt, és pedig leginkább egyiptomi főpapok.

Osymanduas egyiptomi királynak igen becses könyvtára volt, melynek e találó címet adta: «A lélek gyógyszere».

A legelső könyvgyűjtemények nagyobbára templomokban voltak, főpapok felügyelete alatt.

Ptolomæus Philadelphus Alexandriában a Serapis templomában nagyszerű könyvtárt alapított. Hallott Aristoteles gyűjteményéről, s ez annyira fölbuzdította, hogy halomszámra vásárolta a könyveket. Igen sokat ajándékba is kapott, mert a tudósok megtiszteltetésnek tartották, műveikkel e könyvtárban helyet foglalni. Csakhogy e sok fáradság, pénz és lelkesedés árán szerzett könyvtár Cæsar alexandriniai hadjáratában hamuvá lön. Kárpótlásul ezért Marcus Antonius az ő Kleopátrájának a pergamoi könyvtárt adta ajándékba, mely 200,000 kötetből állott.

Ptolomæus és Eumenes versenyre keltek könyvtáraikkal, és minthogy előbbi a papír-kivitel megtiltotta, Pergamoban a pergamen lön föltálva. Az előbb említett könyvtár különben a keresztény időkig fönnállott s azt Omár khalifa, Alexandriának a muzulmánok által történt elfoglalása alkalmával, égettette el. Érdekes tudni, hogy e könyvekkel 4000 kályhát fűtöttek hat hónapon keresztül.

A persáknak és görögöknek is voltak írásgyűjteményeik, s a tudvágyó chinaiak sem maradtak

hátra a könyvek összehordásában. Nemes szenvedélyöknek nem igen ártott az a parancs, melyet a Krisztus előtt 200 évvel uralkodott Chi Hoang Phi, a negyedik dynastia második császára, adott ki, mely szerint minden könyv eltiltatik, kivéve az építészeti és orvosi műveket.

Görögországban Theseus és a trójai háború előtt szellemi sötétség uralkodott. Homérrel és Hesioddal kelt föl a világosság napja. Phytagoras tanítója, Pherecydes, volt az első prózairó. Ezután a tudományos munkák annyira fölszaporodtak, hogy a görög nyelv az egész világon elterjedt.

A rómaiak csak a második pün háború után szentelték magukat a tudományosságnak. A könyvek szaporodásával a gyűjtési kedv is megjött. Lucullusról föl van jegyezve, hogy sok és jó könyveket gyűjtött és dícséretes módon vette azoknak hasznát. Könyvtára és az ahhoz épített karzatok és olvasó-szobák nyitva állottak mindenkinek. A tudománykedvelők szabadon mentek oda, mint a múzsa zarándokhelyére és napjaikat szellemi munkálkodás közepette zavartalanul és kellemesen töltötték el. Ciceronak is gazdag könyvtára volt, mely gyakran nyújtott neki enyhet és szórakozást. Atticus műveiről úgy nyilatkozott e nagy férfiú, hogy becsebbek előtte, mint Crassus kincsei. — Szép könyvtárt alapított Augustus, karzatokkal és olvasó-termekkel, mely azonban Titus idejében a tűz martaléka lett.

A régi könyvtárak futólagos érintésével kapcsolatban nem lesz érdektelen egy kis történeti visszapillantást tenni az íróművészet keletkezése és fejlődésére, egész a nyomdászat föltalálásáig.

Az az ösztön, hogy minden nevezetes dolog a maradékoknak jusson örökül, már a világ bölcső-

korában nyilvánult. Elültetett fák, összehordott közhalmok, ünnepélyes formák, rövid dalok bővebb magyarázatokkal gyakrabban ismételve a gyermekek előtt, a chinai és perui színes zsinórok különféle csomóikkal, melyek egy-egy nevezetes eseményre emlékeztettek, mind nem volt elég ez ösztön kielégítésére. Új, szabatosabb eszközről kellett gondoskodni. És ezt az eszközt meg is találták az íróművészetben, mely bizonyára az akkori idők leghasznosabb találmánya volt.

A legelső betűk nem voltak tulajdonképeni szójelek, hanem maguknak a tárgyaknak formátlan alakjai. Így például a nap egy kör-, a hold egy félkörrel, a bika és a bak különböző szarvú fejekkel, a víz két vízszintes hullámvonallal lőn ábrázolva, mely jelek a csillagászatban még ma is szerepelnek. Persze hogy az írásnak e módja mindenki előtt érthető volt; de, tekintetbe véve a tárgyak töméntelen sokaságát, melyekről gondolkozni és beszélni lehet ugyan, de azokat mind lerajzolni lehetetlen — ez kivihető nem volt.

Az emberi ész tehát újra működni kezdett; a már meglévő képek jelentőségét allegorikus értelemben kiterjeszté a csak gondolatban létező dolgokra is. Később tehát a kör nem csupán a napot, hanem Istent, az eget, az örökkévalóságot és az évet is jelentette.

De ez írásmódnak is megvoltak a maga hátrányai. Mert a symbolikus képek nagyon különböző, sőt gyakran éppen egész ellenkező magyarázatokra adtak alkalmat.

Idanthuras, a scythák királya, az öt háborúval fenyegető Dariusnak egy egeret, egy békát, egy madarat, egy nyilvesszőt és egy ekét küldött. Darius egyik hadvezére ezt a dolgot odamagya-

rázta, hogy a scythák átadják lakásaikat, vizüket, levegőjüket, fegyvereiket és szántóföldjeiket. Xiphodres erre azt mondá: «Ha nem búvunk egerekként a földbe, ha nem megyünk mint a békák a víz alá, ha nem repülünk tova mint a madarak, el nem kerüljük nyilaikat, minélfogva soha nem foglaljuk el országukat».

A jeleknek e megbízhatatlan volta ösztönzé tehát az embereket oly írásmód föltalálására, mely egészen önálló jegyekben fejezze ki bizonyos tárgyak és szavak értelmét. S így a folytonos tökéletesítés fokán haladva, lassan-lassan rájöttek az alfabetikus vagyis a betürendszerre, mely nem egyében, mint az emberi hang természetén alapszik, tudni illik: «De peindre la parole et de parler aux yeux» (Lefesteni a hangot, a beszédet és beszélni a szemekkel).

A betűknek eleinte phönicziai vagy samaritániai alakjuk volt. Később különféle változatok mentek át, a mihez a később balról jobbra való írás nagyban hozzájárult. Az ókori népeknél háromféle írást lehetett megkülönböztetni: a gömbölyűt, a függélyest és a vízirányost.

Herodot azt mondja, hogy az ő idejében a görögök is balról jobbra írtak és számoltak. Ez a szokás 560 évvel Krisztus előtt honosult meg. Föl kell itt említenem, mint ránk magyarokra érdekes adatot, hogy — mint Denis mondja — a nemes magyar nemzet keleti származását az is bizonyítja, hogy egykor a magyarok is jobbról balra írtak.

Az írásmódokkal kapcsolatban helyén levőnek találok az anyagokról is szólni, melyekre a régiek írtak, és az eszközökről, melyeket az íráshoz használtak.

Írtak kövekre, érczre, fára, viaszra, elefántsontra, a fák levelei- és kérgeire, kagylóra, vázsonra, állatbőrre, pergamenre, egyiptomi papyrusra, cottonpapírra, s ez utóbbiról jöhettek rá a rongyokból előállított papírra, melyet 1250—1300 körül találtak föl.

Az íráshoz használt eszközök is természetesen különbözők voltak. Kő- és ércz-íráshoz például vésőt használtak, fa- és viaszkos táblákhoz pedig írót. Ez utóbbinak egyik vége hegyes, a másik tompa volt, hogy a viaszra írottat esetleg eltörülni lehessen.

Voltak vas-írónok is, melyek meglehetősen nagyok lehettek. Cæsar ugyanis egy ilyen vas-írónnal sebze meg gyilkosát, Cassiust.

A vas-írónok mellett, melyeket annak idejében eltiltottak, csont-írónokat is használtak. Ezeket követte a nád használata. Az utóbbiból vágott író-eszközök oly metszésűek voltak, mint a mi jelenlegi réztollaink, és a Keleten még ma is használatban vannak. A nyugoti államokban a lúd, hattyú, páva stb. lépett tollaival a nád örökébe, és pedig már a VII. században.

De nemcsak tökéletes író-eszközeik voltak a régieknek, hanem egyéb az íráshoz szükséges kellékeik is, úgymint: kés a nád, a tollak, a pergamen és a papír vágásához; sikárkő az íróanyag csiszolása, szivacs a netáni hibák rögtöni kiirthatása végett.

Fekete téntájuk más anyagból volt, mint a mienk; sok választóvizet vegyítettek hozzá s ez okból sárgásbarna színt kapott. Az akkori könyvek különben nemcsak fekete színt mutattak. A cím, a kezdőbetűk, oldaljegyzetek, aláírások bíborvörös, cinober, menig, vagy itt-ott kék, zöld vagy sárga színekben pompáztak. De mindezek-

nél nagyszerűbb volt az arany és az ezüst írás, melyet kiváló szakművészek pazar előszeretettel kultiváltak. Az írás mesterségének e gazdag díszítéseit leginkább a szentírás egyes részeiben és liturgiai művekben alkalmazták.

A kik az írás mesterségével foglalkoztak, azokat librarius- vagy antiquariusoknak hívták ; vagyonos könyvkedvelők jobbágyaikkal végeztették e szolgálatot. Az úgynevezett bibliopolæk (könyv-árusok) is íratnak le pénzért könyveket, melyekkel aztán kereskedést űztek.

Kétféle leírók (másolók) voltak : szépírók és gyorsírók vagy jegyzők.

Ez utóbbiak gyorsaságáról Martial ezt mondja : «Röpülnek a szavak, de ezeknél gyorsabb a kéz ; még a nyelv el sem végzé munkáját, a mit a jobb kéz már befejezett».

A kaligrafusok vagyis szépírók valami szemvizet használtak, hogy a munkájukhoz kívántató éleslátással bírjanak. Művészetök leginkább a kezdőbetűk, az első sorok s a körzetek gyönyörű kivitelében állott, melyeknek hiányos rajzait a színek pompájával és üdeségével pótolták.

A kodexeket néha képekkel is díszítették s a kötet végére legtöbbszörre odaírták nevüket és állásukat, a helyet, az évszámot és a befejezés napját, vagy egyéb oly körülményeket, melyekről az illető kodex idejére vagy valódiságára biztos következtetést lehetett vonni.

Később az akkori időkhöz illő versecskékkel is találkozunk, mint például : «Az íródeák, a ki írta, jusson Krisztus országába». Vagy : «Vége van, vége van, az íródeák menjen játszani». Avagy : «A másoló toll jutalma legyen mennyeknek országa». S még több efélével.

A másolók szerepét később szerzetesek vették át, kik a bölcsesség régi kincseit megőrizték és sokszorosították. Különös dicséret illeti e tekintetben a Szent-Benedek rendjét.

A könyvek külső diszítéséről is meg akarok röviden emlékezni.

Eleinte leginkább papírtekercs-alakúak voltak a könyvek, mint a zsidóknál ma is használatos thora, és a tábla hajlítható vagy kemény anyagból állott. Sok kísérletezés után végre rájöttek a könyvek bekötésére is. A táblákat aranyból, ezüstből és elefántcsontból, valamint selyemből, bőrből és fából készítették. Minthogy akkoriban a könyveket nem élökre állították, hanem fektették, az aranyat, ezüstöt és elefántcsontot csak az előlapon alkalmazták, vertinűvű bibliai alakokkal, drágakövekkel és gyöngyökkel ékítve.

A kereszténység korszakának kezdete nem kedvezett a bibliográfiának. Annyi bizonyos, hogy az első keresztények többre becsülték a jámbor életet, mint a könyvírást. Igaz, hogy heves üldöztetéseknek voltak kitéve, a mi megfosztá őket a kellő nyugalomtól.

De az elnyomatás s az elkeseredett vallási harczok daczára a könyvgyűjtési kedv náluk is csakhamar mutatkozni kezdett. Minden egyháznak volt legalább egy gyűjteménye a szentírásból, melyeknek föntartása- és sokszorosítására egyes másolókat tartottak.

Különben a keleti császárok maguk is törekedtek saját könyvtárak létesítésére. Constantin igen sokat tett a tudományokért, és fia, Constantius, vetette meg a konstantinápolyi könyvtár alapját, mely utódai alatt 120,000 kötetre szaporodott, de Basilikus idejében az is odaégett.

A nyugoti barbarizmus idejében, midőn az éjszak egyre-másra ontá vad csordáit, a görög és latin tudományosság hanyatlásnak indult. Ezután Németország a góthokkal foglalkozott leginkább a tudományok gyűjtésével. Francia-, Angol- és Spanyolországban is létesültek ugyan könyvtárak, de a vallási harczok és egyenetlenségek korszakában mindenütt nagy visszaesés következett.

A xv. század közepén újra kezdett Európa fölött a tudományosság hajnala derengeni. Olaszországban támadtak geniusok, kik a tudományokért lelkesedtek és azokat előmozdították. Dante, Petrarca és Boccaccio a nyelv nemesítésén fáradoztak. Akadtak tudósok, a kik a latin és görög klasszicizizmussal foglalkoztak és azt lelkesülten tanították.

Olaszországból csakhamar Németországba csapott át a tudományos munkálkodás árja, azután Francia- és Spanyolországba. A pápák és császárok egyaránt istápolták a tudósok törekvéseit. V. Miklós pápa segítette és gazdagon megajándékozta az értelmes és eszes főket; mindenfelé szorgosan gyűjteté a kéziratokat és a többek között 5000 aranyat adott Szent-Máté héber nyelvű evangéliumáért.

A művelt lelkű és szellemű X. Leó pápa, a költők e lelkes barátja, fontos kéziratok föl kutatása- és kiadására nagyon sokat áldozott.

I. Miksa, német császár, bátran nevezhető a német tudományosság édesatyjának. Széleskörű ismeretei voltak, irodalmi célú utazásokat tett Németországban, és ó-német okíratok föltalálására pályadíjakat tűzött ki.

A királyok közül Corvin Mátyásról kell itt megemlékezni, a ki, mint ismeretes, számos

tudóst hívatott udvarához, Budára; fejedelmileg megajándékozta őket, nyomdát alapított és állandóan négy könyvmásolót foglalkoztatott a műsák akkori székhelyén, Flórenczben.

A tudósok jól díjaztattak, a könyvek fölkutatása iránti vágy mindenfelé föl volt keltve, és ennek kielégítésére a leghatalmasabb lendületet a nyomdászat föltalálása adta.

A nyugodni nem tudó és soha nem lankadó emberi elme egyik legnagyobb horderővel bíró vívmányát kétségkívül a nyomdászat képezi.

Alig van találmány, hozzá fogható, mely a népek alakulási és művelődési viszonyaira mélyrehatóbb és maradandóbb befolyást gyakorolt volna. Ez adott a szónak szárnyakat, mely mint a villám járja be a földtekét. Ez tette lehetővé, hogy a mit a fonák emlékezet csak hiányosan vagy éppen nem lett volna képes megőrizni, a gazdag szellemi kincsek, reánk maradtak drága örökül.

Voltak, a kik a nyomtatás föltalálását Ádámnak, Saturnusnak stb. tulajdonították, vagy hogy az legalább is a chinaiaktól származott. Valójában pedig Németországnak jutott e részben a szerencse, a mely egy Gutenberggel ajándékozta meg a világot.

Gutenberg a mozgatható betűket még 1430-ban találta föl. Eleinte Mainzban működött, később Strassburgba ment és aztán ismét Mainzba tért vissza, hol anyagi zavarok miatt Faustnak 800 aranyért elzálogosítá találmányát és összes eszközeit. Hozzájuk csatlakozott még a nyílt eszű Schöffer, a ki a betűöntéshez való formákat találta föl és jutalmul ezért Faust egyetlen leányát, Krisztinát, kapta feleségül. A három társ latin biblia nyomtatásával kezdte meg működését, aztán egy

nagy szótárt, a «Catholicon»-t nyomták. De a biblianyomás tömérdek pénzbe került, úgy hogy a becsületes Gutenberg a kamatok fizetését is alig győzte, minélfogva Faust pört indított ellene s így csakhamar a nyomda birtokába jutott. Gutenberg azonban nem tudott nyugodni. 1465-ben Adolf választófejedelem udvarához jön, ott Homery anyagi segélyével folytatja a könyvnyomtatást, de nem soká élvezheti egyetlen örömét, mert már 1468-ban meghal.

A nyomdászat terjedésével természetesen szaporodott a nyomtatott művek száma és ezáltal a könyvtárak is virágzásnak indultak.

E tekintetben Olaszország érdemel első sorban fölemlítést. A vatikáni könyvtár első megalapítója V. Miklós, a pápák közt a 16-dik. III. Kallist pápa 40,000 aranyat adott görög kéziratokért, IV. Sixtus pápa pedig fizetett felügyelőket és másolókat tartott a könyvtár rendben tartása céljából. — V. Sixtus pápa emelte a nagyszerű épületet, mely csukott szekrényekben foglalja magában a drága könyvtárt s e szekrények ajtói gyönyörű festéssel vannak díszítve. — VIII. Kelemen és XV. Gergely alatt szintén nagyobbodott a könyvtár, mely később még Urbino herceg és Krisztina svéd királyné gyűjteményeivel gazdagodott.

A franciaországi királyi könyvtárt I. Ferencz alapította, a ki a Bloisban talált könyveket fontainebleau-i könyveivel és 1527-ben az Ázsiában, Görögországban és Olaszországban vásároltakkal egyesítette. — XIV. Lajos, ki uralkodása kezdetén 5000 kötetet talált, halála után 70,000 kötetet hagyott hátra.

A spanyolországi könyvtárak közül leghíresebb az Escorialban lévő, melyet II. Fülöp alapított.

Portugáliában a Mafra nevű klastrom könyvtára igen nevezetes, a mennyiben Bareti 80,000 kötetet talált benne.

Angolország fővárosában, Londonban, a British múzeum érdemel különös figyelmet. Három részre oszlik : Az első lelkes hazafiak által ajándékozott 40,000 kötetből áll ; ehhez járul a királyi könyvtár, 90,000 kötettel. A második a természettár, egy milliót meghaladó gyűjteményeivel, és a harmadik kéziratokat tartalmaz, melyek 30,000 könyvre és okíratra oszlanak.

Hollandiában legfigyelemreméltóbb a leydeni egyetemi könyvtár, melynek alapját Thysius Antal rakta le.

A svédeknek szép egyetemi könyvtáruk van Upsalában ; a lengyelek pedig 1746-ban nyitották meg Varsóban a becses zaluskii könyvtárt, mely 300,000 kötet fölött rendelkezik.

Oroszországban, hol I. Péter czár előtt tudomány és művészet dolgában teljes sötétség uralkodott, annak édesatyja, Alexius, a moszkvai zsinati könyvtár részére 500 különböző kéziratot gyűjtött. A peterhofi császári és a tudományos akadémia könyvtára szintén említést érdemelnek.

Németországban és a Svájcban a városi és egyetemi nyilvános könyvtárak igen számosak és virágzóak voltak. Ezek közül és velök egyrangban fölemlítendőek : az augsburgi, a baseli, a berni, a göttingeni, továbbá a lipcsei akadémia könyvtára ; a Nürnberg városi, a prágai, a zürichi stb. stb. könyvtárak.

Mielőtt a könyvtárakról szóló hiányos ismeretésemet bezárnám, néhány Magyarországra vonatkozó adatot akarok még fölhozni.

Ismeretes dolog, hogy hazánk a nyomdászat

behozatalával számos civilizáltabb országot megelőzött, s hogy már 1473-ban készen volt Hesz András első nyomtatványa, a «Chronicon Hungarorum», s ugyanekkor vette kezdetét a könyvkereskedés is Magyarország fővárosában.

A nyomtatás művészete a világ minden részében kezdett terjedni, és ezzel együtt a civilizáció. Hatalmas könyvtárak keletkeztek, melyek közül a Corvin Mátyásét említem meg 1476-ból. Görögországban gyűjtette a könyvkincseket s mint már egyszer említem, Flórenczben négy és Budán harmincz másolót tartott, könyveinek száma pedig meghaladta az 50,000-et.

Corvin utódai azonban, Ulászló és II. Lajos, nem tudták eléggé megbecsülni e drága kincset. Egyre kölcsönözték és ajándékozták a könyveket, a mi a szomszéd bécsi tudósoknak nagyon kapóra jött. 1526-tól kezdve, a mikor Szulejmán Budát először elfoglalta, e könyvtárt törökök és keresztények egyaránt megrabolták. Pázmány Péter később 30,000 forintot kínált a törököknek a könyvtár maradványaiért, mígnem az 1686-ban, Buda dicsőséges visszafoglalása után, 290 kötetre leolvadva, a bécsi császári könyvtárba került.

Könyvtárak tekintetében Magyarországot bátran oda lehet a többi kultur-államok mellé állítani. Mert daczára a századokig tartó elnyomatásnak, a sok belső és külső harcznak, képes volt, hála minden időbeli nagy férfainak és vele született szívósságának, megőrizni és fejleszteni a műveltség tényezőit.

Fényes könyvtárak hirdetik ma már világgá Magyarország műveltségi fokát. Itt van mindjárt Budapesten négy tudományos könyvtár: a két egyetemi, a múzeumi és az akadémiai könyvtár,

továbbá a Tököly-intézet könyvtára, mintegy 5000 kötettel. Ezeken kívül van még az országban számos, gazdagon berendezett könyvtár; a leghíresebbek egyike: a szegedi Somogyi-könyvtár; továbbá az esztergomi és egri főegyházaké, mind-egyik 70,000 kötettel, a pannonhalmi és a nagy-szebeni báró Bruckenthal-könyvtár, a debreczeni kollégiumé és a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár, a kolozsvári egyetem és az erdélyi múzeum könyvtárai, a pécsi püspöki, kalocsai érseki, a pesti református kollégium Ráday-könyvtára, stb.

Bezárom szerény ismertetésemet, mert célom végpontjához jutottam. Célom volt bebizonyítani azt, hogy a világ kezdete óta és az emberi értelem első nyilvánulásával az egyének egyik fő-törekvése mindenkor az ismeretszerzésre volt irányozva. A szükség találékonytá tette e téren is az embereket, és alighogy a találékony ész gyümölcse meg volt érve, már ismét új és jobb gondolat szállta meg a kutató elméket. Láttuk mint fejlődött a régieknél az írás és olvasás utáni vágy; mily buzgalommal és áldozatok árán szereztek és gyűjtöttek könyveket és iratokat, s alapították később a gazdagabbnál gazdagabb könyvtárakat.

Vajjon miért tették ezt az ősök: szórakozásul vagy üres időtöltésből? Nem. A történelem lapjai azt bizonyítják, hogy komoly tanulmány és nemes élvezet céljából. Ám ez is szórakozás és időtöltés, de a legnemesebb, leghasznosabb értelemben.

Mennyivel könnyebb álláspontja van e tekintetben a mai nemzedéknek! Míg a régi időkben tüzzel, vassal, drága veríték és nagy anyagi áldozatok árán lehetett csak könyveket szerezni, — addig ma — fénykorában a produktív nyomdászatnak — potom áron mosolyognak felénk a szép

színes kötésű klasszikusok, a tudományos és gyűjteményes munkák. De nem tekintve a könyvek olcsóságát, rendelkezésre állnak azok az egyetlen könyvtárában, s csak az kár, hogy igénybe nem vétetnek. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy ifjaink regényt ne olvassanak ; igenis olvassanak azt is, de ne hanyagolják el a komolyabb olvasmányokat.

Olvassanak minél több jó könyvet !

Egy jó könyvnek a haszna nem csupán abban rejlik, hogy kellemes szórakozást nyújt és mulatgat ; megvan annak a maradandó becse a benyomásokban, melyeket az az ember kedély- és értelemvilágára gyakorol : élesítvén az elmét és nemesítvén a szívet. Sőt a fogékony szív és a fogékony elme inspirácziót merít belőle, s ezáltal gyakran javára lehet az emberiségnek.

Munkáljuk tehát a művelődés terét, azt a tért, mely egyedül alkalmas a szellemi látkör tágítására. Kettős szükségét érzi ennek a nyomdász : hogy a saját hatáskörében boldogulni tudjon és meg nem támadható önérzettel a társadalomban az őt megillető helyet elfoglalhassa.

Es ez csak úgy sikerülend, ha híven és lelkiismeretesen töltjük be hivatásunkat. A hivatás valódi fölismerésével eljutunk majd — bizony hiszem — a szakképzettség sikeréhez és a műveltség diadalához. Ez a révpart, honnan büszkén kiálthatjuk világgá a jelszót :

« Műveltséggel szabadságra ! »

Kleinmann Frigyes.